

چگونگی مواجهه شیخ مفید با میراث حدیثی امامیه

در این فرصت مختصراً به معرفی مقالات منتشر شده در این شماره خواهیم پرداخت.

شصت و ششمین شماره مجله علمی - تخصصی «نقد و نظر»، ویژه نامه «کلام امامیه در عصر تدوین» از سوی پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی منتشر شد.

به گزارش خبرگزاری مهر، در این فرصت مختصراً به معرفی مقالات منتشر شده در این شماره خواهیم پرداخت.

مقاله «آراء متکلمان نوبختی در میانه مدرسه کوفه و بغداد» توسط حجت الاسلام محمدتقی سبحانی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و سیدعلی حسینی‌زاده خضرآباد، پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) تألیف شده است. در چکیده این مقاله می‌خوانیم: ابوسهل و ابو محمد نوبختی از برجسته‌ترین متکلمان مدرسه بغداد نقش بسزایی در تاریخ کلام امامیه دارند. آنان از سویی میراث‌دار مدرسه کلامی کوفه و از سوی دیگر زمینه‌ساز مدرسه کلامی بغداد (شیخ مفید و شاگردانش) می‌باشند. در عین حال، آراء کلامی نوبختیان تفاوت‌هایی با دو مدرسه کلامی پیش‌گفته دارد. از آنجا که تقریباً هیچ‌یک از آثار این دو متکلم امامی به دست ما نرسیده، در این نوشتار با بررسی گزارش‌های بر جای مانده از آراء و آثار نوبختیان، دیدگاه‌های کلامی آنان در موضوعات مختلف کلامی بازایی گردیده و اندیشه‌های آنان به خصوص در مواردی که با آراء متکلمان پیشین یا پسین امامیه متفاوت می‌باشد تبیین گردیده است. اندیشه‌های نوبختیان گاه هم‌سو با آراء مدرسه کوفه بوده است و گاه سرآغازی بر آراء کلامی مدرسه بغداد می‌باشد که ناشی از رویگردانی از دیدگاه کلامی منسوب به متکلمان کوفی یا تفسیر و تبیینی متفاوت از باورهای کلامی پیشینیان می‌باشد.

«نقش معتزلیان شیعه شده در گرایش کلام امامیه به اعتزال» نام مقاله ای است که عباس میرزایی پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) نگاشته اند. در چکیده این مقاله آمده است: معتزلیان شیعه شده عنوانی برای برخی از متکلمان شیعی است که سابقه تفکر اعتزالی دارند. ابوعیسی وراق، ابن راوندی، ابن قبه رازی، ابن مملک اصفهانی و ابن فسانجس از شخصیت‌های این دسته از متکلمان هستند. اینان با آگاهی از نظام الاهیاتی معتزلیه اندیشه‌های امامی را پذیرفتند و در راه دفاع و تبیین آموزه‌های کلامی امامیه تلاش کردند. این تلاش تغییراتی را در تفکر امامیه و سوق دادن کلام امامیه به اندیشه‌های اعتزالی به همراه داشت. این مقاله به بررسی این موضوع و راست‌آزمایی این نظریه پرداخته است. به نظر می‌رسد عموم جامعه علمی امامیه، به طور غالب، نگاه مثبتی به معتزلیان شیعه شده داشته‌اند، ولی نمی‌توان همه اینها را به صورت یکسان تلقی کرد. دو شخصیت مطرح این جریان، یعنی ابوعیسی وراق و ابن راوندی، به نحوی از میراث‌داران کلام امامیه در کوفه و با گرایش‌های ضد معتزلی هستند. تأکید بر بنیاد فکری امامیه، یعنی بحث امامت محور اصلی اندیشه معتزلیان شیعه شده را شکل داده است، ولی این وجه مشترک الزاماً رویکرد کلامی یکسانی را میان آنان، در حوزه توحید و عدل در پی نداشته است.

مقاله «متکلمان ناشناخته امامی بغداد، از غیبت صغری تا دوران شیخ مفید» به قلم سیداکبر موسوی تنیانی، پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) به تحریر درآمده است. در چکیده این مقاله اینک‌نه می‌خوانیم که: مدرسه کوفه و بغداد را می‌توان دوران اوج شکوفایی و درخشندگی کلام امامیه در سده‌های نخستین به شمار آورد؛ اما در فاصله زمانی میان مدرسه کوفه و بغداد (آستانه غیبت صغری تا عصر شیخ مفید) به دلیل نامناسب بودن پاره‌ای از شرایط، کلام امامیه تمرکز جغرافیایی لازم را نداشته است. نوشتار پیش‌رو درصدد است با معرفی متکلمان امامی این عصر و بیان دیدگاه‌ها و تلاش‌های علمی و تولیدات کلامی آنان، نشان دهد که شخصیت‌های برجسته کلامی در این دوره حضور داشته و تأثیرگذار هم بوده‌اند، مانند تأثیرگذاری شگرف ابن جبرویه امامی بر تغییر عقیده و مسلک ابن مملک جرجانی معتزلی. این دیدگاه در مقابل نظر کسانی است که به فقدان متکلمان امامیه در این محدوده تاریخی باور دارند.

«چگونگی مواجهه شیخ مفید با میراث حدیثی امامیه» عنوان مقاله ای است که توسط عبدالهادی اعتصامی، پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) تألیف گردیده است. در چکیده این مقاله آمده است: مواجهه شیخ مفید با میراث حدیثی امامیه و میزان بهره‌گیری وی از این میراث در موضوعات کلامی متفاوت است. بررسی و مقایسه آراء کلامی وی با میراث حدیثی امامیه نشان می‌دهد که شیخ مفید ضمن استفاده و بهره‌مندی از این میراث گران، رویکردی انتقادی و گزینشی نسبت به کاربری برخی روایات در موضوعات کلامی داشته است. رویکرد انتقادی وی را می‌توان در موضوعاتی همچون معرفت فطری، عالم ذر و خلقت ارواح مشاهده نمود. در موضوعات یادشده شیخ مفید از قول مشهور در روایات فاصله گرفته و گاه تا مرز انکار آنها پیش رفته است. رویکرد گزینشی وی را می‌توان در برخی از موضوعات همچون: اراده، جبر و تفویض، استطاعت، قضا و قدر و بدا جست‌وجو کرد.

مقاله «نقش اجماع در اندیشه کلامی سید مرتضی» توسط حیدر بیاتی، پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) نگاشته شده است. در چکیده این مقاله می‌خوانیم: بر خلاف ادبیات متعارف، اجماع نه تنها در فقه کاربرد دارد، بلکه از نظر متکلمان، یکی از ابزارهای مهم استنباطات کلامی به شمار می‌رود. از جمله این متکلمان سید مرتضی می‌باشد. او توانست با پی‌ریزی اساسی و

محکم برای اندیشه کلامی خود، از اجماع در بنای فکر کلامی خود بهره برد. به نظر او، اجماع ابزاری علمی - یقینی است که می‌تواند کاشف از قول امام معصوم باشد. اعتماد او به اجماع در بحث‌های کلامی سبب فاصله گرفتن وی از معتزله در بسیاری از مسائل کلامی شد. تلاش نگارنده بر این است که تبیینی از ماهیت اجماع، خصوصیات مختلف آن و اهمیت آن در اندیشه کلامی سید مرتضی ارائه دهد.

«جریان‌شناسی اصحاب حدیث، از ابتدای شکل‌گیری تا دوران اقتدار اشاعره» عنوان مقاله ای است که علی امیرخانی، پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) به تحریر درآورده اند. در چکیده این مقاله آمده است: جریان فکری موسوم به اصحاب حدیث یکی از مهم‌ترین جریان‌های فکری در سده‌های نخستین و از رقیبان جدی امامیه بوده است. نوشتار حاضر دوره‌های مختلف اهل حدیث از شکل‌گیری تا اوج و سپس اضمحلال نسبی در دوران آل بویه که هم‌زمان با مدرسه کلامی امامیه در بغداد است و نیز تطورها و رویدادهای تاریخی آنان را با روش بررسی تاریخ اندیشه بررسی شده است و ضمن اشاره به مهم‌ترین شاخصه‌های اعتقادی آنان و رهبران پرنفوذ هر دوره، به این نتیجه می‌رسد که جریان اصلی اهل حدیث، علاوه بر تعبد بر آثار نقلی و بسنده کردن بر معانی ظاهری و مخالفت سرسختانه با کلام و تأویل، به گمان خویش با مجهول دانستن کیفیت و بدعت دانستن پرسش از آنها از محذور «تشبیه»، «تجسیم» و «جبر» بر حذر بودند. با این حال در عرض جریان اصلی اهل حدیث، دو گرایش فکری دیگر حضور داشتند: یکی گرایش ظاهرگرایان افراطی که از اتهام تجسیم، تشبیه و جبر پرهیز نداشتند و بیشتر با عنوان کنایی «حشویه» شناخته می‌شدند و دیگری گرایش حدیث‌گرایان متمایل به تأویل و کلام، که هر دو طیف مورد طرد و انکار جریان اصلی حدیث‌گرایان بودند.

آخرین مقاله این شماره مجله نقد و نظر که متعلق است به سید علی حسینی‌زاده خضرآباد، پژوهشگر پژوهشکده کلام اهل بیت(ع) «مقایسه اندیشه‌های کلامی نوبختیان و سید مرتضی» نام دارد. در چکیده این مقاله می‌خوانیم: مقایسه اندیشه‌های ابوسهل و ابومحمد نوبختی با سید مرتضی از آن جهت که متهم به گرایش‌های اعتزالی هستند، می‌تواند در شناخت بهتر از مدرسه کلامی بغداد و تحولات اندیشه‌ای درون آن یاری‌رسان باشد و برخی ابهامات تاریخ کلام امامیه را برطرف کند. از این‌رو، در این مقاله با مقایسه روش و محتوای کلام این متکلمان امامی علاوه بر بیان نقاط اختلاف آنان، اشاره‌ای به میزان هم‌گرایی آنان با اندیشه‌های معتزله گردیده و در نهایت گویای این مطلب است که در نگاه کلی سید مرتضی بیش از بنونوبخت به اندیشه معتزله نزدیک شده است.